

Citation / Atıf: Oğuz, N.S. & Yıldız, H.E. (2025). Avrupa Birliği ve Türkiye’de Çevre Koruma Politikalarının Hukuksal Çerçevesi. *Journal of Management Theory and Practices Research*, 6(2), 455–75. <https://doi.org/10.71284/jmtpr.2025615>

RESEARCH ARTICLE / ARAŞTIRMA MAKALESİ

AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE’DE ÇEVRE KORUMA POLİTİKALARININ HUKUKSAL ÇERÇEVESİ

THE LEGAL FRAMEWORK OF ENVIRONMENTAL PROTECTION POLICIES IN THE EUROPEAN UNION AND TÜRKİYE

Nur Sena Oğuz ¹ Hafize Erva Yıldız ²

¹Dr., Türkiye, e-mail: sena.oguzz@gmail.com

²Araş. Gör., Amasya Üniversitesi, , Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Türkiye, e-mail: hafize.yildiz@amasya.edu.tr

Etik Beyan	Ethical Statement
Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Nur Sena Oğuz Hafize Erva Yıldız	It is declared that scientific and ethical principles were complied with during the preparation of this study and all the studies used are cited in the bibliography Nur Sena Oğuz Hafize Erva Yıldız
İntihal	Plagiarism
Bu makalede intihal taraması yapılmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir. İntihal.net - Turnitin	This article has been scanned for plagiarism and it has been confirmed that it does not contain plagiarism. İntihal.net - Turnitin
Yapay Zekâ Kullanımı	Use of Artificial Intelligence
Bu çalışmada, YÖK’ün “Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehber”ine uygun biçimde, üretken yapay zekâ yalnızca yazım desteği amacıyla sınırlı ölçüde kullanılmıştır. Tüm içerik, bilimsel yöntem ve etik ilkelere uygun olarak yazar(lar) tarafından üretilmiştir. Nur Sena Oğuz Hafize Erva Yıldız	In this study, generative AI tools were used only for limited writing support in line with the ethical guidelines of the Turkish Council of Higher Education. The full content was created by the Author(s): in accordance with scientific and ethical standards Nur Sena Oğuz Hafize Erva Yıldız
Hakem Sayısı Referees	Değerlendirme Review
İki Dış Hakem Two External Referees	Çift Kör Hakemlik Double Blind Referee
Etik Bildirim Complaints	

academicianstudies@gmail.com

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Telif Hakkı & Lisans | Copyright & License

The copyright of the works published in our journal remains with the authors, while the journal retains the rights for commercial use. All published works are made available as open access under the *Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives (CC BY-NC-ND)* license.

Dergimizde yayımlanan çalışmaların telif hakları yazarlara, ticari kullanım hakkı dergimize aittir. Yayımlanan çalışmalar CC-BY-NC-ND lisansı altında açık erişim olarak yayımlanmaktadır.

AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE'DE ÇEVRE KORUMA POLİTİKALARININ HUKUKSAL ÇERÇEVESİ

Özet

Bu çalışmada, Avrupa Birliği (AB) ve Türkiye'de çevre koruma politikaları hukuksal ve kurumsal açıdan incelenmiştir. AB çevre hukukunun gelişimi ve temel ilkeleri ışığında Türkiye'nin çevre politikalarının AB'ye uyum düzeyi ele alınmıştır. AB'de çevre politikaları sürdürülebilir kalkınma, "önleme" ve "kirleten öder" ilkeleri üzerine inşa edilmiş; çevre eylem programlarıyla kurumsal bir yapı oluşturulmuştur. Türkiye'de ise 1982 Anayasası, 2872 sayılı Çevre Kanunu ve kalkınma planları çerçevesinde çevre koruma giderek sistematik bir politika alanına dönüşmüştür. Türkiye, son yıllarda yasal ve kurumsal reformlarla AB standartlarına yaklaşmış, ancak uygulama kapasitesi, kurumsal koordinasyon ve toplumsal çevre bilinci bakımından gelişmeye açık alanlar bulunmaktadır. Sonuç olarak çalışma, Türkiye'nin AB çevre müktesebatına uyum sürecinde önemli ilerlemeler sağladığını, ancak çevre politikalarının sürdürülebilirlik ilkesiyle daha güçlü biçimde bütünleştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çevre Hukuku, Çevre Politikaları, Sürdürülebilirlik

JEL Kodları:K32, Q20

THE LEGAL FRAMEWORK OF ENVIRONMENTAL PROTECTION POLICIES IN THE EUROPEAN UNION AND TÜRKİYE

Abstract

This study examines environmental protection policies in the European Union (EU) and Turkey from legal and institutional perspectives. It evaluates the level of Turkey's alignment with EU environmental policies in light of the development and fundamental principles of EU environmental law. In the EU, environmental policies are built upon the principles of sustainable development, prevention, and "the polluter pays," and are supported by a well-established institutional framework through Environmental Action Programs. In Turkey, environmental protection has gradually become a systematic policy area within the framework of the 1982 Constitution, the Environmental Law No. 2872, and national development plans. In recent years, Turkey has made significant progress toward EU standards through legal and institutional reforms; however, there remain areas for improvement regarding implementation capacity, institutional coordination, and public environmental awareness. In conclusion, the study reveals that Turkey has achieved substantial progress in harmonizing with the EU environmental acquis, yet its environmental policies need to be more strongly integrated with the principle of sustainability.

Keywords: Environmental Law, Environmental Policies, Sustainability

JEL Codes: K32, Q20

THE LEGAL FRAMEWORK OF ENVIRONMENTAL PROTECTION POLICIES IN THE EUROPEAN UNION AND TÜRKİYE

Extended Abstract

This study aims to examine the legal and institutional development of environmental protection policies in the European Union (EU) and Türkiye. The main objective of the research is to compare the fundamental principles underlying EU environmental policies with Türkiye's harmonization process, revealing the similarities, differences, and the overall level of alignment between the two. In this context, the study evaluates environmental policies not only from a legal perspective but also through economic, administrative, and social dimensions. It particularly focuses on how the EU's environmental law has evolved under the principles of sustainable development, prevention, and the "polluter pays" approach, and to what extent Türkiye has adapted to this framework. The study employs a qualitative research design based on document analysis. Primary legal and policy documents—including the EU Treaties, Environmental Action Programmes, the 1982 Constitution of Türkiye, the Environmental Law No. 2872, national development plans, and recent legislative reforms—were systematically reviewed. In addition, EU progress reports and national strategy papers related to Türkiye's environmental legislation were analyzed to assess the country's compliance level with the EU environmental acquis. The findings indicate that EU environmental policy has been institutionalized since the 1970s and has become one of the Union's key policy areas following the Rome Treaty, the Single European Act, and the Maastricht and Amsterdam Treaties. The EU's environmental framework is built upon the principles of sustainable development, precaution, prevention, and the "polluter pays" rule, and is operationalized through Environmental Action Programmes that aim to balance economic growth with environmental protection. In Türkiye, environmental policy gained systematic structure after the 1980s, marked by the constitutional recognition of the right to a healthy environment in 1982 and the enactment of the Environmental Law No. 2872 in 1983. The analysis of the Five-Year Development Plans demonstrates that the environmental agenda has gradually expanded over time, especially in recent plans that include concepts such as "green growth," "sustainable environment," and "carbon-neutral economy." Türkiye has achieved significant progress in harmonizing with EU environmental legislation, particularly in waste management, air and water quality, biodiversity, and impact assessment procedures; however, the findings reveal that shortcomings remain in implementation, monitoring, and institutional coordination. The study concludes that while Türkiye has moved closer to EU environmental norms at the legislative and institutional levels, the full alignment requires stronger enforcement mechanisms, independent auditing structures, and enhanced environmental awareness within society. To improve environmental governance, it is recommended that the constitutional right to a healthy environment be strengthened, an independent Environmental Inspection Authority be established, specialized environmental courts be created, and restorative sanctions be introduced to ensure compensation for environmental damage. Furthermore, greater integration of environmental considerations into energy, agriculture, transportation, and industrial policies, as well as active participation of local governments, is essential. Expanding environmental education in school curricula and promoting eco-friendly investments in renewable energy, waste management, and sustainable agriculture will not only ensure sustainable economic growth but also accelerate Türkiye's full alignment with EU environmental standards. In this regard, the study emphasizes that environmental protection policies should not be viewed merely as a legal requirement but as a strategic necessity for intergenerational justice and the right to a sustainable life.

Keywords: Environmental Law, Environmental Policies, Sustainability

JEL Codes: K32,Q20

1. GİRİŞ

Günümüzde çevre sorunları, ekonomik büyüme ve toplumsal refahın sürdürülebilirliği açısından küresel ölçekte öncelikli bir politika alanı hâline gelmiştir. Sanayileşme, kentleşme ve nüfus artışının hız kazanmasıyla birlikte doğal kaynakların aşırı kullanımı, çevre kirliliği ve ekolojik dengenin bozulması gibi sorunlar ulusal sınırları aşan bir boyuta ulaşmıştır. Bu gelişmeler, çevrenin korunmasını yalnızca ekolojik değil, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve hukuksal bir zorunluluk hâline getirmiştir. Bu bağlamda, çevre koruma politikalarının kurumsal temellere oturtulması ve sürdürülebilir kalkınma ilkesiyle uyumlu biçimde yürütülmesi, hem Avrupa Birliği (AB) ülkeleri hem de Türkiye açısından giderek daha büyük bir önem taşımaktadır. Literatürde bu konuya ilişkin çalışmalar bulunmaktadır. Akdur (2005), Türkiye'nin Avrupa Birliği çevre müktesebatına uyum sürecini ele alarak, iki tarafın çevre politikalarının yapısal benzerliklerini ve ayrışan yönlerini değerlendirmiştir. Erdem ve Yenilmez (2017) ise Avrupa Birliği ve Türkiye çevre politikalarını tarihsel gelişim, çevre eylem programları ve kalkınma programları çerçevesinde inceleyerek, Türkiye'nin AB mevzuatına uyum sürecini değerlendirmiştir. Coşkun ve çalışma arkadaşları (2018) Türkiye'de 2010 yılı sonrasında korunan alanlara ilişkin yasal ve yönetsel gelişmeleri incelenmiştir. Sarıçoban ve Yıldırım (2015) ise Türkiye'nin çevre politikaları ile bu politikaların uygulama süreçlerinin yer aldığı kalkınma planlarında, çevre sorunlarının sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda ekonomik ve sosyal politikalarla ne ölçüde bütünleştirilebildiği incelenmiştir.

Bu çalışmada ise önceki araştırmalardan farklı olarak Avrupa Birliği çevre hukukunun tarihsel gelişimini Roma Antlaşması'ndan Avrupa Yeşil Mutabakatına kadar bütüncül bir biçimde ele almakta; Türkiye'nin çevre politikalarının AB çevre müktesebatıyla uyum düzeyini hukuksal, kurumsal ve uygulama boyutlarıyla birlikte değerlendirmektedir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Uyum Süreci Hakkında çözüm önerileri sunulmuştur.

Çalışmanın ilk bölümünde çevre kavramı, çevre sorunlarının tarihsel gelişimi ve çevre hukukunun ortaya çıkış süreci ele alınmış; çevrenin korunmasının insan hakları ve kamu yararıyla ilişkisi tartışılmıştır. İkinci bölümde Avrupa Birliği'nin çevre politikalarının gelişim süreci incelenmiş; Roma Antlaşması'ndan Avrupa Yeşil Mutabakatına kadar çevreye ilişkin düzenlemeler, çevre eylem programları ve AB çevre politikalarının dayandığı temel ilkeler açıklanmıştır. Üçüncü bölümde ise Türkiye'nin çevre politikaları, 1982 Anayasası ve 2872 sayılı Çevre Kanunu çerçevesinde değerlendirilmiş; kalkınma planlarında çevreye verilen önem Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Avrupa İklim Yasasına uyum kapsamında Yeşil Mutabakat Eylem Planı (2021), 7552 sayılı İklim Kanunu ve AB çevre müktesebatına uyum çalışmaları ayrıntılı biçimde ele alınmıştır.

Bu çalışma, literatüre üç temel açıdan özgün katkılar sunmaktadır. İlk olarak, Avrupa Birliği'nin çevre eylem programları ile Türkiye'nin kalkınma planlarını sistematik biçimde karşılaştırarak iki politika alanı arasındaki uyum düzeyini ortaya koyan kapsamlı bir analiz geliştirmektedir. İkinci olarak, Türkiye'nin çevre hukukunu anayasal, idari ve uygulamaya ilişkin boyutlarıyla birlikte ele alarak, bu yapıyı AB müktesebatı çerçevesinde yeniden değerlendirmekte ve mevcut düzenlemelerin bütüncül bir analizini sunmaktadır. Üçüncü olarak ise çalışma, anayasal değişiklik ihtiyacı, bağımsız çevre denetim kurumu oluşturulması ve çevre mahkemelerinin hayata geçirilmesi gibi kurumsal reform önerilerini söz konusu çerçeveye dayalı olarak sistematikleştirmekte ve literatürde eksikliği hissedilen yapısal çözüm önerilerini derinleştirmektedir.

2. ÇEVRE SORUNLARI

Tarih boyunca, insanı çevresel etkenlerden koruma anlayışı var olmuşken, sanayi devrimi ve sonrasındaki dönemde çevrenin yoğun şekilde tahrip edilmesi sonucu doğal kaynakların hızla tükenmesi ve kendilerini yenileyememesi, çevrenin insan faaliyetlerinden korunması gerekliliği fikrini ön plana çıkarmıştır. Sanayi devrimi ile birlikte başlayan bu süreçte doğal kaynakların hızlı tüketimi

ve çevrenin aşırı derecede zarar görmesi, günümüzde insanlık için ciddi tehditler oluşturmuş ve çevre sorunları, uluslararası gündemin en önemli meselelerinden biri haline gelmiştir (Sarıçoban & Yıldırımçı, 2015,s.9). 1950'li yıllarda ortaya çıkan ve hızla küresel ölçekte yayılan "Ekonomik Büyüme Dalgası"nı takiben, 1960'larda ön plana çıkan "Eğitim-Öğretim Dalgası", 1970'lerde yerini "Çevre Koruma Dalgası"na bırakmıştır. Ekonomik, siyasal ve toplumsal gelişmelerle paralel olarak farklı dönemlerde dünya gündeminde ön sıralarda yer alan bu hareketler arasında, "Çevre Koruma" aradan geçen yaklaşık yirmi yıla rağmen hâlâ güncelliğini korumaktadır. Bu durum, çevre sorunlarını ele alma ve çevrenin korunmasına yönelik girişimlerin, temelde insanlığın sürdürülebilir ve onurlu bir şekilde yaşamını sürdürme çabalarının bir yansıması olmasından kaynaklanmaktadır (Kaplan, 1999,s.1).

Çevre Kanunu'nun 2. maddesinde çevre kirliliği; canlıların sağlığını, ekolojik dengeyi ve çevresel değerleri olumsuz biçimde etkileyebilecek her türlü unsur olarak tanımlanmaktadır (Çevre Kanunu md. 2). Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'na göre ise çevre kirliliği, canlı yaşamını tehdit eden ve hem canlı hem de cansız çevre bileşenlerinde yapısal bozulmalara yol açarak bu unsurların niteliklerini değiştiren yabancı maddelerin hava, su veya toprakta yoğun biçimde birikmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Çevre kirliliğinin ciddi bir sorun haline gelmesi özellikle Sanayi Devrimi sonrasında gerçekleşmiştir. Bu dönemde hızlı sanayileşme ve teknolojik ilerlemeler, üretim ve tüketim faaliyetlerinde büyük artışlara neden olmuştur. Artan üretim ve tüketim düzeyi, çevre kirliliğinin başlıca kaynaklarından biri haline gelmiştir. Sanayileşme ile birlikte kent nüfuslarının hızla artması, tüketimin de yükselmesine yol açmış; düşük gelirli toplum kesimleri ise daha az maliyetle yaşam standartlarını yükseltme amacıyla çevreye zarar veren, ucuz ve düşük kaliteli ürünlere yönelmiştir (Damirova, 2019).

Dünya genelinde ve Türkiye'de ortaya çıkan çevre sorunlarının çözümüne yönelik girişimlerin ve örgütlenme çabalarının kökenini çok eski tarihlere kadar götürmek mümkün değildir. Zira insan ile doğa arasındaki dengesizlikler, özellikle sanayi devrimi sonrasında ve kapitalizmin tüm değerleri sermayenin kontrolüne tabi kılma ilkesini küresel düzeyde hâkim kılmasıyla güncel bir önem kazanmıştır. İnsanlığın bu konuda bilinçlenmesi de söz konusu gelişmelerle paralel bir süreç izlemiştir; bu nedenle çevreyle ilgili eylemler, örgütlenme girişimleri ve politika geliştirme çabalarının kayda değer boyutlar kazanabilmesi için 19. yüzyılın ortalarına, hatta sonlarına kadar beklemek gerekmektedir (Keleş, 2023,s.24).

2.1. Çevre Sorunlarının Nedenleri

Çevre kirliliğinin ortaya çıkmasına neden olan çok sayıda faktör bulunmaktadır. Bunlar arasında, insanların temel ihtiyaçları doğrultusunda kullandığı kağıt, enerji ve kömür gibi kaynaklar ile isteğe bağlı olarak tercih edilen otomobiller, lüks tüketim ürünleri ve çevreye zarar veren bakım malzemeleri ön plana çıkmaktadır. Aşırı ve bilinçsiz tüketim alışkanlıkları, doğal afetler, nüfus artışı ve kentleşmeye bağlı yerleşim sorunları çevre kirliliğini tetikleyen önemli etkenler arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra, küçük yerleşim alanlarında otlakların dönüşümlü olarak kullanılmaması, yakacak ihtiyacını karşılamak amacıyla ormanların tahrip edilmesi ve teknolojik gelişmelerin yol açtığı hava, su ve toprak kirlilikleri, çevresel sorunların başlıca nedenleri arasında sayılabilir. Katı atıklar ve farklı türdeki çöpler de çevresel bozulmayı hızlandıran unsurlar olarak öne çıkmaktadır (Çiftçioğlu & Aydın, 2019,s.120).

Küresel ısınma, ozon tabakasının incilmesi, ormansızlaşma ve çölleşme, radyoaktif kirlilikler, iklim değişiklikleri, sulak alanların azalması, tehlikeli ve toksik atıkların uluslararası taşınması ile biyolojik çeşitlilikteki azalma gibi çevresel sorunlar öne çıkmaktadır. Bu sorunların gerekli önlemler alınmadığı veya mevcut önlemler yeterince uygulanmadığı durumlarda hem insanlığı hem de ekosistemleri tehdit edecek ciddi boyutlara ulaşma riski bulunmaktadır (Keleş, 2023,s.25).

Çevre sorunlarının ortaya çıkışı ve derinleşmesi, yalnızca ekonomik veya teknolojik süreçlerden değil, aynı zamanda hukuki ve kurumsal yetersizliklerden de kaynaklanmaktadır. Doğal kaynakların sınırsız olduğu varsayımı, piyasa başarısızlıkları, çevresel dışsallıkların maliyetinin hesaba katılmaması, hızlı kentleşme, plansız sanayileşme, yetersiz çevresel denetim ve caydırıcı olmayan yaptırımlar çevre

sorunlarını daha görünür hâle getirmektedir. Bu durum, çevre sorunlarının teknik veya ekonomik olduğu kadar aynı zamanda hukuki bir problem olduğunu da göstermektedir. Dolayısıyla çevresel tahribatın önlenmesi, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve çevresel hakların korunması açısından hukuki çerçevenin güçlendirilmesi zorunlu hâle gelmiştir.

2.2. Çevre Hukuku

Çevre hakkının insan hakları içindeki yeri ve önemi, hak ve özgürlüklerin tarihsel gelişimi bağlamında ele alınmasını gerektirmektedir. Bilimsel ve teknolojik ilerlemeler ile sanayileşmenin yaygınlaşması sonucunda, sınırsız ve denetimsiz büyüme, özellikle az gelişmiş ülkelerde hava, toprak ve su gibi doğal kaynakları tehdit eder hâle gelmiştir. Bu durum, çevre haklarının doğuşunu ve gelişimini ancak zamanla gündeme getirebilmiştir (Kocalar, 2019,s.449). 1970 sonrası dönemde çevre bilincinin toplum genelinde yaygınlaşmasıyla birlikte, çevre örgütleri siyasal iktidarlar üzerinde etkili bir baskı unsuru hâline gelmiş ve bu durum, çevrenin hukuksal temellere kavuşmasını hızlandırmıştır. Toplumsal düzeyde gelişen bu farkındalık, öncelikle Avrupa kıtası olmak üzere giderek tüm dünyada etkili olmuştur. Almanya örneğinde olduğu gibi, çevreyle doğrudan veya dolaylı ilişkili yasalar birbirini izlemeye başlamış; geleneksel düzenlemelerin yanı sıra, tehlikeli maddeler, genetik teknikler, atık yönetimi, toprak koruma ve nükleer risklerden korunma konularında çıkarılan yeni yasalar, ülkenin çevre hukukunun temelini oluşturan genç kuşak mevzuatını meydana getirmiştir. Bu ilerleme, yalnızca gelişmiş ülkelerle sınırlı kalmayıp, gelişmekte olan ülkelerde de kayda değer adımların atılmasını sağlamıştır (Kılıç, 2001,s.133).

İnsanın yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan doğal çevrenin korunması ve ülkelerin sınırlarını aşan çevresel zararların engellenmesi gerekliliği, uluslararası çevre hukukunun şekillenmesinde temel bir rol oynamıştır. Bununla birlikte, hızlı ekonomik küreselleşme, uluslararası çevre hukukunun gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. Çevreyi koruma önlemlerinin ekonomik maliyetleri bulunduğundan, yalnızca bazı devletlerin ulusal hukuklarında bu tedbirlere yer vermesi, bu devletlerin uluslararası ticarete dezavantajlı duruma düşmesine yol açabilir. Bu nedenle, ulusal çevre koruma standartlarının uluslararası işbirliği ile uyumlaştırılması ve malların, hizmetlerin uluslararası taşınması sırasında oluşan çevresel kirliliğin dikkate alınması, uluslararası çevre hukukunun geliştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Güneş, 2012,s.84).

3. AB HUKUKUNDA YER ALAN ÇEVRE KORUMA POLİTİKALARI

Çevrenin korunmasına yönelik genel bir hukuki sorumluluk sisteminin oluşturulmak istenmesinin temel nedeni, Avrupa Birliği üye devletleri arasında farklı sorumluluk rejimlerinden kaynaklanabilecek haksız rekabeti önlemektir. Ortak bir sistemin bulunmaması durumunda, çevresel zarara yol açan sanayi tesisleri bazı ülkelerde tazmin yükümlülüğü altına girerken, diğerlerinde bu sorumluluktan muaf tutulabilecektir. Bu durum, çevresel maliyetlerin eşitsiz dağılmasına ve ekonomik rekabetin bozulmasına neden olacağından, tüm üye ülkelerde aynı şekilde uygulanacak, uyumlaştırılmış bir sistemin oluşturulması zorunlu hâle gelmiştir. Ayrıca, Avrupa Birliği üye ülkelerinin mevzuatlarında “çevresel zarar” kavramının kapsamı ve etkileri ülkelere göre farklılık göstermektedir. Bu nedenle, çevresel zarar kavramı, çevre hukukundaki güncel eğilimleri açıklamak ve ortak bir sorumluluk anlayışı geliştirmek açısından önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir (Alıcı, 2009,s.352).

Avrupa Birliği’nin birincil hukukunun temelini, 1951 tarihli Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Antlaşması ile 1957 yılında imzalanan Roma Antlaşması oluştursa da bu anlaşmalarda çevre korumaya ilişkin doğrudan bir hüküm yer almamıştır. Çevre koruma konusunun birincil hukukta yer bulması ise 1987 tarihli Avrupa Tek Senedi ile mümkün olmuştur (Akdur, 2005,s.67).

1987 yılında yürürlüğe giren ve kurucu anlaşmanın tamamlayıcısı niteliğinde olan Avrupa Tek Senedi’ne kadar, Avrupa Birliği hukukunda çevreye ilişkin doğrudan bir düzenleme bulunmamaktaydı. Bu dönemde çevreyle ilgili konular, Roma Antlaşması’nın rekabeti düzenleyen maddeleri çerçevesinde

ele alınmaktadır. Avrupa Tek Senedi ile birlikte, çevre koruma konusu Avrupa Birliği tarihinde ilk kez doğrudan bir kurucu anlaşma kapsamında yer almıştır (Bilgili & Solakoğlu, 2020,s.71).

1970'li yıllar, çevre sorunlarının küresel ölçekte dikkat çektiği ve uluslararası gündemin ön sıralarında yer aldığı bir dönem olmuştur. Bu gelişmenin bir sonucu olarak, 1972'de Birleşmiş Milletler bünyesinde UNEP (Birleşmiş Milletler Çevre Programı) kurulmuş ve çevre konusu uluslararası alanda doğrudan ele alınmaya başlanmıştır. Aynı yıl Paris'te gerçekleştirilen Avrupa Topluluğu Zirvesi'nde çevre için bir eylem planı hazırlanmasına karar verilmiş, bu tarihten itibaren çevre koruma Avrupa Birliği politikalarının öncelikli alanlarından biri hâline gelmiştir. 1973 yılından günümüze kadar çevreye ilişkin Çevre Eylem Planları yürürlüğe konulmuştur (Akdur, 2005,s.67).

Avrupa Birliği (AB) Çevre Hukuku'nun büyük kısmını, üye devletlerin farklı çevresel ve ekonomik koşullarına uyum sağlayacak şekilde esnek hükümler içeren yönergeler oluşturmaktadır. Yönetmelikler doğrudan bağlayıcı olup mevzuatın yaklaşık %10'unu oluştururken, kararlar ise çevre alanında daha sınırlı kullanılmaktadır. AB'ye aday ülkelerin, çevre dahil tüm alanlarda Birlik müktesebatını ulusal hukuklarına uyarlamaları zorunludur. Bu doğrultuda Avrupa Komisyonu, 1997'de "AB Çevre Mevzuatının Uyumlaştırılması Rehberi"ni yayımlamıştır. Rehber, çevre mevzuatının uyumlaştırılması ve uygulama süreçlerindeki idari sorunların çözümüne odaklanmaktadır. Rehberde mevzuat ikiye ayrılmıştır: Yatay mevzuat (çevresel bilgi, CED, LIFE programı, raporlama) ve dikey mevzuat (hava kalitesi, atık, su, sanayi kirliliği, doğal kaynaklar, iklim değişikliği, kimyasallar, nükleer güvenlik) şeklindedir (Batal, 2010).

3.1. AB'de Çevre Hukuku Alanında Hukuksal Düzenlemeler

AB'de çevre hukukunun gelişimi açısından önemli hukuksal düzenlemelere yer verilmiştir.

3.1.1. Roma Antlaşması

Avrupa Birliği'nin temel hukuksal dayanağı, bir anlamda Anayasası niteliğindeki 1957 tarihli Roma Antlaşması'dır. Ancak imzalandığı dönemin koşulları gereği, bu antlaşmada çevreye ilişkin doğrudan bir hüküm bulunmamaktadır. Roma Antlaşması'nın öncelikli amacı, Avrupa ülkeleri arasında ekonomik engelleri kaldırarak serbest rekabete dayalı ortak bir pazar oluşturmaktır. Bununla birlikte, antlaşmada çevreyle dolaylı bağlantı kurulabilecek hükümler yer almaktadır. Bunlardan biri, yaşama ve çalışma koşullarının sürekli iyileştirilmesi ilkesidir; bu ilke çevre sorunlarının giderilmesiyle yakından ilişkilidir. Ayrıca iç pazarı tehdit eden gelişmelere karşı önlem alma ilkesi de çevre sorunlarının rekabeti olumsuz etkilemesi durumunda müdahaleye olanak tanımaktadır. Son olarak, 235. madde, antlaşmada düzenlenmeyen konularda da topluluk hedeflerinin gerçekleştirilmesi için gerekli önlemlerin alınmasına izin vermektedir. Bu madde sayesinde, çevreyle ilgili özel bir düzenleme bulunmasa bile, Topluluk çevre sorunlarına yönelik adımlar atma yetkisini elinde bulundurmıştır (Batal, 2010).

3.1.2. Avrupa Tek Senedi

1986 yılında imzalanıp 1987 yılında yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi, Avrupa bütünleşme sürecinde çevre politikalarının kurumsal bir temele oturtulması açısından tarihsel bir dönüm noktası olmuştur. Bu düzenleme ile birlikte Roma Antlaşması'nda köklü değişikliklere gidilmiş; Birliğin yalnızca ekonomik bütünleşme amacına hizmet eden yapısı, çevreyi de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Avrupa Tek Senedi'nin getirdiği en önemli yeniliklerden biri, Roma Antlaşması'na 130r, 130s ve 130t maddelerinin eklenmesiyle çevreye ilişkin bağımsız bir başlığın oluşturulması olmuştur. Yeni düzenlemelere göre Topluluk, çevreyi koruma ve geliştirme, kişilerin sağlığını güvence altına alma ve doğal kaynakların dikkatli ve rasyonel kullanımını sağlama görevini üstlenmiştir. Bu hedeflerin hayata geçirilmesi için çevre politikasının temel dayanakları olarak önleyici eylem ilkesi, çevresel zararların kaynağında önlenmesi ve "kirleten öder" ilkesi kabul edilmiştir. 130S maddesi ise karar alma süreçlerinde önemli değişiklikler getirmiştir. Önceki dönemde çevre konularında oybirliğiyle karar alınması gerekirken,

bu düzenlemeyle nitelikli çoğunluk esasına geçilmiştir. 130T maddesi ise üye devletlere, Topluluk düzeyinde alınan önlemlerden daha katı çevre koruma tedbirleri uygulama hakkı tanıyarak, çevre politikasında subsidiarite (yetki paylaşımı) ilkesine uygun bir esneklik sağlamıştır (Ertan & Ertan, 2006,s.98-102).

3.1.3. Maastricht Anlaşması

Maastricht Antlaşması (1993), Avrupa Tek Senedi'nin başlattığı süreci devam ettirerek çevre politikasını Avrupa Birliği düzeyinde daha güçlü ve kurumsal hale getirmiştir. Antlaşmanın yürürlüğe girdiği dönemde Avrupa'daki ekonomik durgunluk, kamuoyunun çevre konularına ilgisini azaltmış ve bu durum AB çevre mevzuatının hem kapsam hem de sayısında azalmaya yol açmıştır. Komisyon bu dönemde çevre korumanın ekonomik fırsatlar yaratabileceğini vurgulamış; temiz teknoloji, enerji verimliliği ve endüstriyel iş birliği gibi alanlara dikkat çekmiştir. Böylece geleneksel "emir ve kontrol" yaklaşımının yerini, sanayi ile iş birliği ve maliyet-fayda analizine dayalı daha katılımcı bir politika anlayışı almıştır. Maastricht Antlaşması ile çevre, sürdürülebilir büyümenin temel unsuru olarak tanımlanmış; ihtiyatlılık ilkesi resmen kabul edilmiştir. Ayrıca yerindenlik ilkesi çevre dahil tüm AB politikalarına uygulanmıştır. Antlaşma, çevre konularında nitelikli çoğunluk oylaması ve ortak karar mekanizmasını getirerek Avrupa Parlamentosu'nun yasama sürecindeki etkisini artırmıştır (Çörtoğlu, 2009,s.44-45).

3.1.4. Amsterdam Anlaşması

1997 tarihli Amsterdam Antlaşması, Avrupa Birliği'nin çevre politikasını güçlendiren önemli bir dönüm noktası olmuştur. Antlaşma ile sürdürülebilir kalkınma kavramı, AB'nin kuruluş amaçları ve temel hedefleri arasına dâhil edilmiştir. Ayrıca çevrenin korunması ve sürdürülebilirliğin sağlanması, AB'nin tüm politika alanlarına entegre edilmesi gereken bir ilke haline getirilmiştir. Antlaşma, üye ülkelerin çevreyle ilgili ulusal düzenlemelerini Komisyon'a bildirme ve onay alma zorunluluğunu getirmiştir. Böylece, çevre politikalarının ortak pazar üzerinde haksız rekabet yaratmaması amaçlanmıştır. Ayrıca, üye devletlerin farklı çevre veya sağlık önlemleri alabilmeleri, ancak bu önlemlerin bilimsel verilere dayandırılması koşuluna bağlanmıştır (Akdur, 2005,s.71-72).

3.1.5 Lizbon Stratejisi

Avrupa Birliği, 2000 yılında kabul ettiği Lizbon Stratejisi ile ekonomik büyümenin ve sürdürülebilir kalkınmanın yenilik, teknoloji ve insan odaklı politikalarla sağlanabileceğini öngörmüştür. Strateji, AR-GE yatırımlarının artırılması, teknolojik gelişmelere uyum, kaliteli istihdamın teşviki ve sosyal uyumun güçlendirilmesi hedeflerini içermektedir. Bu kapsamda 2001 Göteborg Zirvesi'nde, sürdürülebilir kalkınma hedefleri belirlenmiştir. Bunlar arasında;

- Yenilenebilir enerji kullanımının artırılması,
- Çevre dostu ulaşım ve altyapı sistemlerinin geliştirilmesi,
- Trafik, gürültü ve çevre kirliliğiyle mücadele,
- Doğal kaynakların verimli kullanımı ve atıkların geri dönüşümü,
- İnsan sağlığını tehdit eden unsurlara karşı bilinçlendirme,
- Sera gazı salınımının azaltılması ve biyolojik çeşitlilik kaybının durdurulması gibi hedefler yer almıştır.

Ancak 2005 yılı değerlendirmelerinde, bu hedeflerin büyük ölçüde gerçekleştirilemediği görülmüş; bunun sonucunda, eksiklikleri gidermek ve süreci geliştirmek amacıyla 2020 Stratejik Planı hazırlanmıştır (Yaman & Gül, 2018,s.205-206).

3.1.6. Avrupa 2020 Stratejisi

Avrupa 2020 Stratejisi, Lizbon Stratejisi'nin eksikliklerinden ders çıkarılarak, Avrupa Birliği'nin ekonomik kriz sonrası yeniden yapılanmasını, büyüme, istihdam ve çevre hedeflerinin daha etkin biçimde gerçekleştirilmesini amaçlayan 10 yıllık bir yol haritası olarak hazırlanmıştır. Strateji, üç temel ilkeye dayanmaktadır: Akıllı büyüme, bilgiye ve yeniliğe dayalı bir ekonomi oluşturarak eğitim kalitesini ve araştırma kapasitesini artırmayı; sürdürülebilir büyüme, kaynakların verimli kullanıldığı, düşük karbonlu ve çevre dostu bir ekonomi kurmayı; kapsayıcı büyüme ise yüksek istihdam, sosyal bütünleşme ve bölgesel uyumu güçlendirmeyi hedeflemektedir (Erdem & Yenilmez, 2017,s.98). Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan Avrupa 2020 Stratejisi'nin başarısını ölçmek amacıyla, 2020 yılına kadar ulaşılması gereken beş temel hedef belirlenmiştir. Bu temel hedeflerden biride çevre konusunu kapsamaktadır. Çevre ve iklim değişikliği konularında;

- Sera gazı emisyonlarının 1990 yılı seviyesine göre en az yüzde 20 oranında azaltılması,
- Toplam enerji tüketimi içinde yenilenebilir enerji payının yüzde 20'ye çıkarılması
- Enerji verimliliği oranının yüzde 20 oranında artırılması hedeflenmiştir. (İKV, 2014,s.33).

3.1.7. Avrupa İklim Yasası

Avrupa Birliği (AB), 2030 ve 2050 iklim hedeflerini, iklim nötrlüğüne ulaşmak için gerekli çerçeveyi belirleyen 2021/1119 sayılı Tüzük kapsamında Avrupa İklim Yasası'nı belirlemiştir (European Commission, 2021). Avrupa İklim Yasası'nın 4(3) maddesi, AB genelinde net sera gazı emisyonlarını azaltmak amacıyla 2040 yılına ilişkin ara bir iklim hedefi oluşturmayı zorunlu kılmaktadır. Bu düzenleme, yalnızca kısa ve orta vadeli politika planlamasına rehberlik etmekle kalmayıp, aynı zamanda yatırımcılar ve işletmeler için uzun vadeli öngörülebilirlik sağlamakta, geçiş sürecinin gerektirdiği yol haritasını netleştirmekte ve özel sektör yatırımlarını teşvik etmektedir (European Climate Law, 2021). Dolayısıyla, 2040 hedefinin belirlenmesi, düşük karbon ekonomisine geçişi hızlandırmak ve AB'nin iklim değişikliği ile mücadele stratejilerini güçlendirmek açısından merkezi bir önem arz etmektedir.

6 Şubat 2024 tarihinde Avrupa Komisyonu, Birliğin 2040 iklim hedefine ilişkin bir Bildirim yayımlamak suretiyle söz konusu hedefin içeriğini açıklamıştır (European Commission, 2024). Bu Bildirim, daha önce kararlaştırılmış olan 2030 ara hedefinden hareketle 2050'de iklim nötrlüğüne ulaşmak için izlenecek yolu tanımlamakta ve politika aktörlerine stratejik yön vermeyi amaçlamaktadır. Bildirimde, Avrupa İklim Değişikliği Bilimsel Danışma Kurulu'nun tavsiyeleri, kapsamlı bir etki değerlendirmesi ve karbon bütçesi raporu dikkate alınarak, 2040 yılı için 1990 seviyelerine kıyasla %90 net sera gazı azaltımı önerilmektedir. Bu yaklaşım, AB'nin iklim politikalarını bilimsel temellere dayandırmak, politika bütünlüğünü sağlamak ve uzun vadeli stratejik planlamayı desteklemek amacıyla atılmış kritik bir adım olarak değerlendirilmektedir (EC Advisory Board, 2023).

3.1.8. Fit for 55 Paketi

Fit for 55 paketi, Avrupa Birliği'nin (AB) 2030 yılına kadar sera gazı emisyonlarını 1990 seviyelerine kıyasla en az %55 oranında azaltmayı ve 2050 yılına kadar iklim nötrlüğüne ulaşmayı hedefleyen kapsamlı bir yasal düzenlemeler bütünüdür. Paket, AB'de adil ve sosyal açıdan dengeli bir geçişi güvence altına alırken, karbon fiyatlandırması ve sektörler arası dönüşüm mekanizmaları aracılığıyla ekonomik ve sosyal etkileri dengelemeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda, üçüncü ülke ekonomik operatörleri karşısında eşit rekabet koşullarını tesis ederek AB sanayisinin yenilikçilik kapasitesini ve küresel rekabet gücünü korumakta ve güçlendirmektedir. Fit for 55, yalnızca AB'nin iç iklim hedeflerine ulaşmasını sağlamamakta, aynı zamanda AB'nin iklim değişikliği ile mücadelede küresel ölçekte öncü bir rol üstlenmesini desteklemektedir. Paket, AB Emisyon Ticaret Sistemi'nin (EU ETS) reformu, binalar, karayolu taşımacılığı ve diğer sektörler için yeni emisyon ticareti sistemlerinin kurulması, Sosyal İklim

Fonu aracılığıyla dezavantajlı grupların desteklenmesi ve Karbon Sınır Ayarlama Mekanizması (CBAM) ile karbon sızıntısının önlenmesini içermektedir. Ayrıca enerji sektöründe metan emisyonlarının azaltılması, sürdürülebilir havacılık ve denizcilik yakıtlarının teşviki, alternatif yakıt altyapısının genişletilmesi, yenilenebilir enerji ve enerji verimliliğinin artırılması, binaların enerji performansının iyileştirilmesi, hidrojen ve karbonsuzlaştırılmış gaz pazarının geliştirilmesi ile enerji vergilendirmesinin revizyonu gibi önlemler de paketin kapsamındadır. Fit for 55, AB'nin iklim hedeflerine ulaşmasını sağlamakla kalmayıp, ekonomik rekabet, sosyal adalet ve küresel iklim liderliğini destekleyen bütüncül bir strateji sunmaktadır. Council of the European Union, 2025).

3.1.9. Avrupa Yeşil Mutabakatı

Avrupa Yeşil Mutabakatı, AB'yi modern, kaynak açısından verimli ve rekabetçi bir ekonomiye dönüştürmeyi hedefleyen kapsamlı bir politika çerçevesidir. 2019'da başlatılan bu girişim, 2030 yılına kadar sera gazı emisyonlarını en az %55 oranında azaltmayı ve 2050'de iklim nötrlüğünü yasal olarak bağlayıcı hâle getirmeyi amaçlamaktadır. Mutabakat, adil ve sosyal açıdan dengeli bir geçişi desteklerken, temiz teknoloji, yeşil altyapı ve inovasyon yatırımlarını teşvik etmektedir. AB Emisyon Ticareti Sistemi'nin genişletilmesi, Karbon Sınır Ayarlama Mekanizması ve REPowerEU planı ile enerji sektöründe fosil yakıt bağımlılığı azaltılmakta, temiz enerji altyapısı güçlendirilmektedir. Ayrıca, Adil Geçiş Fonu, Sosyal İklim Fonu ve döngüsel ekonomi önlemleri çevresel sürdürülebilirliği ve sosyal adaleti güvence altına almaktadır. Bu bütüncül yaklaşım, Avrupa'nın iklim hedeflerine ulaşmasını desteklerken ekonomik büyüme ve sosyal eşitliği de gözetmektedir (European Commission. 2019).

3.2. Çevre Eylem Planları

Avrupa Birliği çevre politikası, 1970'li yıllardan itibaren şekillenmeye başlamış ve bu süreçte çeşitli ilkeler benimsenerek kapsamlı eylem programları oluşturulmuştur. Bu programlar doğrultusunda, çevre konusunda daha bilinçli ve planlı bir politika geliştirilmesi amaçlanmıştır. Çevre meselesi, ilk kez 1971 yılında Bakanlar Konseyi toplantısında gündeme alınmış, aynı yıl Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan bir bildiriyle de bu alandaki çalışmaların temeli atılmıştır. Avrupa Birliği çevre politikası, belirli hedefler çerçevesinde şekillenmiştir: çevre kirliliğini önlemek, azaltmak ve ortadan kaldırmak; kalkınma sürecini çevreyle uyumlu hale getirmek; doğal kaynakların ekolojik dengeye zarar verecek biçimde kullanılmasını engellemek ve çevresel sorunlara uluslararası düzeyde çözüm aramak bu hedeflerin başlıcalarıdır (Bilgili & Solakoğlu, 2020,s.72).

3.2.1. Birinci Çevre Eylem Programı

1972 yılında hazırlanan Birinci Çevre Eylem Programı, çevre sorunlarına yönelik ortak politikaların belirlenmesi ve uygulamada esas alınacak ilkelerin tespit edilmesi amacıyla oluşturulmuştur. Aynı yıl Stockholm'de düzenlenen İnsan Çevresi Konferansı, bu programın hazırlanmasında önemli bir itici güç olmuştur. 23 Kasım 1973'te kabul edilerek yürürlüğe giren ve 1973-1976 dönemini kapsayan bu program, çevrenin korunması, refahın artırılması ve ekonomik kalkınmanın birlikte ele alınmasına zemin hazırlamıştır. Program kapsamında topluluk, üç temel eylem alanı belirlemiştir: kirlilik ve gürültüye yol açan unsurların önlenmesi ve azaltılması, çevre ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi ile uluslararası kuruluşlarla iş birliğinin güçlendirilmesi. Programda ayrıca birtakım temel ilkeler ortaya konmuştur. Bunlar; kirliliğin kaynağında önlenmesi, çevresel hususların tüm planlama ve karar alma süreçlerine entegre edilmesi, "kirleten öder" ilkesinin benimsenmesi, topluluk politikalarının gelişmekte olan ülkelere etkilerinin gözetilmesi, küresel ölçekte iş birliğinin teşvik edilmesi, uygun faaliyet düzeylerinin belirlenmesi, çevre bilincinin eğitim yoluyla artırılması, ulusal programlar arasında uyum ve koordinasyonun sağlanması ile çevreye ilişkin bilgi akışının etkinleştirilmesi şeklinde sıralanabilir (Ayдын & Çamur, 2017,s.35).

3.2.2. İkinci Çevre Eylem Programı

İkinci Çevre Eylem Programı, Birinci Program'ın devamı olarak çevre koruma hedeflerini daha somut hale getirmiş ve özellikle su, hava ile gürültü kirliliğine odaklanmıştır. Program, çevre politikalarında Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) uygulamasını gündeme getirerek, sorunları sonradan gidermek yerine önleyici bir yaklaşım benimsemiştir. Beş bölümden oluşan programda, çevre kirliliğinin önlenmesi, ekolojik dengenin korunması, kent planlamasında çevrenin dikkate alınması ve uluslararası iş birliğinin güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, su, hava ve gürültü kirliliğine karşı alınacak önlemler ile belirli sanayi ve enerji sektörlerinde denetimlerin artırılması öngörülmüştür. Doğal kaynakların korunması ve rasyonel kullanımı da programın önemli bir parçası olup, tarım, ormancılık ve kırsal alanlarda çevreye zarar veren uygulamaların önlenmesi ve nesli tehlikede olan türlerin korunması hedeflenmiştir. Bununla birlikte, "kirleten öder" ilkesinin uygulanması, çevre bilincinin artırılması, çevresel araştırmaların desteklenmesi ve bilgi ağlarının oluşturulması planlanmıştır. Son olarak, çevre sorunlarının çözümünde uluslararası iş birliğinin önemi vurgulanmış; UNEP, OECD ve UNESCO gibi kuruluşlarla ortak çalışmalar yapılması ve geliştirmekte olan ülkelerle çevre koruma konusunda iş birliği kurulması öngörülmüştür (Akdur, 2005,s.86-87).

3.2.3. Üçüncü Çevre Eylem Programı

Üçüncü Çevre Eylem Programı'nda, "Topluluk, belirli ekonomik faaliyetleri yürütürken çevreyi göz önünde bulundurmalı ve bu faaliyetlerle çevre politikalarını mümkün olduğunca bütünleştirmelidir" ifadesiyle, çevre politikasının ekonomik ve sosyal kalkınmanın ayrılmaz bir unsuru olarak ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. Bu yaklaşım, programın getirdiği önemli yeniliklerden biri olarak öne çıkmıştır. Ayrıca, çevresel zararların meydana geldikten sonra kontrol edilmesi yerine, bunların oluşmadan önce önlenmesine yönelik uygulamaların desteklenmesi esası benimsenmiştir. Bununla birlikte, çevre politikalarının iç pazar üzerindeki olası risk ve faydalarının değerlendirilmesi, Avrupa Topluluğu'nun diğer program ve girişimleri açısından da yol gösterici bir nitelik taşımıştır (Çörtoğlu,2016,s.50).

3.2.4. Dördüncü Çevre Eylem Programı

1987-1992 yılları arasında yürürlüğe giren Dördüncü Çevre Eylem Planı, Avrupa Birliği'nin çevre politikaları açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Plan dört ana başlık etrafında şekillenmiştir. Bu başlıklar; kirliliğin önlenmesi, doğal kaynakların yönetimi ve kullanımının düzenlenmesi, uluslararası işbirliklerinin güçlendirilmesi ve çevre politikalarını destekleyecek araçların geliştirilmesi şeklindedir. Bu dönemde özellikle içme suyu ve deniz suyu kalitesi öncelikli çevre konuları arasına alınmıştır. Ayrıca, halk sağlığının AB gündeminde ön plana çıkmasıyla birlikte içme suyu kalitesi, yüzme alanlarındaki su standartları ve su ürünleri üretim bölgelerindeki çevresel düzenlemelere ilişkin önemli adımlar atılmıştır (Bayram et al., 2011,s.34-35).

3.2.5. Beşinci Çevre Eylem Programı

1993-2000 yıllarını kapsayan ve "Sürdürülebilirliğe Doğru" adıyla anılan Beşinci Çevre Eylem Programı, Rio Konferansı ve Gündem 21'in hedefleriyle uyumlu şekilde hazırlanmıştır. Programın temel amacı, Avrupa Birliği'nde ekonomik büyümeyi sürdürülebilir kalkınma anlayışıyla bütünleştirmektir. Bu doğrultuda, "kirleten öder" ve "ihtiyat ilkesi"nin etkin biçimde uygulanması ile ortak sorumluluk bilincinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Beşinci Program, ulaştırma, turizm, tarım, sanayi ve enerji olmak üzere beş ana sektörün çevre üzerindeki etkilerini ön plana çıkarmış ve bu alanlarda çevresel duyarlılığı artırmayı amaçlamıştır. Önceki programlara kıyasla daha kapsamlı bir yapıya sahip olan bu dönem, iklim değişikliği, doğal kaynakların tükenmesi, biyolojik çeşitlilik kaybı, hava ve kıyı kirliliği, atık yönetimi ile kent çevresinin bozulması gibi konulara ağırlık vermiştir. Ayrıca, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin karşı karşıya olduğu çevresel sorunlara da özel olarak değinilmiştir (Aydın & Çamur, 2017,s.37).

3.2.6. Altıncı Çevre Eylem Programı

1 Ocak 2001'de yürürlüğe girip 31 Aralık 2010'a kadar uygulanmak üzere hazırlanan Altıncı Çevre Eylem Programı, önümüzdeki on yıl ve sonrasına yönelik çevresel hedefleri belirlemiş ve bu hedeflere ulaşmak için izlenecek eylemleri tanımlamıştır. Beşinci Program'ın devamı niteliğinde olan bu plan, çevre politikalarının diğer alanlarla bütünleştirilmesi ve sürdürülebilir kalkınma ilkelerini sürdürmüştür. Programda mevcut çevre sorunlarının yanı sıra, Genetik Olarak Değiştirilmiş Organizmalar (GDO'lar) ve hormon sistemini etkileyen kirleticiler gibi yeni çevresel riskler de ele alınmıştır. Ayrıca AB'nin genişleme süreci çevresel açıdan değerlendirilmiştir. 2005 yılında güncellenmesi kararlaştırılan bu program, çevresel hedeflerin gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak amacıyla beş stratejik öncelik belirlemiştir (Dündar & Fişne, 2001,s.143).

- Mevcut mevzuatın etkin uygulanması
- Çevre politikalarının diğer politikalarla bütünleştirilmesi
- Çevre dostu piyasa uygulamalarının teşvik edilmesi
- Vatandaşların bilinçlendirilmesi ve çevreye duyarlı planlama
- Yönetim kararlarının benimsenmesi

3.2.7. Yedinci Çevre Eylem Programı

"Gezegenin Sınırları İçinde Daha İyi Yaşamak" sloganıyla yürürlüğe giren 7. Çevre Eylem Programı, 2020 yılına kadar öncelikli hedefleri belirlemiş ve 2050 yılına yönelik uzun vadeli bir vizyon sunmuştur. Program, Avrupa'nın ekonomik refahının doğal sermayesinin korunmasına bağlı olduğu anlayışına dayanmaktadır. Dokuz öncelik belirlenmiş; bunlar doğal sermayenin korunması, kaynak verimli ve düşük karbonlu ekonomiye geçiş, vatandaşların çevresel risklere karşı korunması, çevre mevzuatının etkin uygulanması, bilgi ve deneyimin artırılması, çevre ve iklim politikalarına yatırım yapılması, çevrenin diğer politika alanlarına entegrasyonu, sürdürülebilir şehirlerin güçlendirilmesi ve AB'nin uluslararası çevre konularındaki etkinliğinin artırılması olarak sıralanmıştır. Bu öncelikler "temel hedefler" (doğal sermaye, kaynak verimli ekonomi, sağlıklı çevre), "kolaylaştırıcı hedefler" (uygulamaların geliştirilmesi, bilgi artışı, güvenli yatırımlar, politik entegrasyon) ve "ek yatay hedefler" (sürdürülebilir şehirler ve küresel çevresel sorunlarla mücadele) olarak sınıflandırılmıştır (Erdem & Yenilmez, 2017,s.102-103).

3.2.8. Sekizinci Çevre Eylem Programı

Sekizinci Çevre Eylem Planı, Avrupa Birliği'nin 2030 yılına kadar çevre politikasına ilişkin hukuken bağlayıcı ortak gündemi olarak 2 Mayıs 2022'de yürürlüğe girmiştir. Program, 2050 yılına kadar "gezegenin sınırları içinde iyi bir yaşam" vizyonunu yeniden vurgulamakta ve Avrupa Yeşil Mutabakatı temelinde iklim açısından nötr, kaynak açısından verimli ve yenileyici bir ekonomiye geçişi hızlandırmayı amaçlamaktadır. ÇEP, tüm paydaşların yönetim süreçlerine aktif katılımını öngörerek AB'nin Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'ne ulaşmasında temel bir araç olarak konumlanmıştır. Planın 2030 yılına kadar altı öncelikli hedefi; sera gazı emisyonlarının azaltılması, iklim değişikliğine karşı dayanıklılığın artırılması, yenileyici ve döngüsel büyüme modeline geçiş, sıfır kirlilik hedefiyle hava, su ve toprak kalitesinin korunması, biyolojik çeşitliliğin güçlendirilmesi ve üretim-tüketim kaynaklı çevresel baskıların azaltılmasıdır. Ayrıca plan, mevcut çevre mevzuatının tam uygulanması, sürdürülebilir finansmanın artırılması, çevresel adaletin sağlanması, fosil yakıt sübvansiyonlarının kademeli kaldırılması ve "GSYİH'nin ötesinde" sürdürülebilirlik göstergelerinin geliştirilmesi gibi ilkelere vurgu yapmaktadır. Dijitalleşmenin ve bilimsel bilginin politika oluşturma süreçlerinde etkin kullanımıyla, çevresel hedeflerin bütüncül biçimde gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır (European Commission, n.d.)

3.3. Diğer Çevre Politikası Araçları

Avrupa Çevre Ajansı: Avrupa Çevre Ajansı'nı (AÇA) kuran tüzük, Avrupa Birliği tarafından 1990 yılında kabul edilmiş ve 1993 yılının sonunda ajansın Kopenhag'da kurulmasına karar verilmesinin ardından yürürlüğe girmiştir. Ajansın faaliyetleri ise fiilen 1994 yılında başlamıştır. Aynı tüzük kapsamında, Avrupa Çevre Bilgi ve Gözlem Ağı oluşturulmuştur. AÇA'nın temel görevi, Avrupa Birliği kurumları ile üye devletlerin çevreyi iyileştirme, çevresel faktörleri ekonomik politikalara entegre etme ve sürdürülebilir kalkınma yönünde bilinçli kararlar almasını desteklemektir. Günümüzde AÇA, 32 üye ülke ve 6 işbirliği yapan ülkeyi kapsamaktadır. Yaklaşık 350 kurumu içeren Avrupa Çevre Bilgi ve Gözlem Ağı ulusal düzeyde çevresel bilgi akışını ve gözlemleri koordine eden yapılar aracılığıyla Avrupa'nın çevre politikalarına veri temelli katkı sağlamaktadır (EEA, 2023).

LIFE Programı: "Çevre İçin Mali Araç Uygulaması" olarak da bilinen LIFE Programı, Avrupa Birliği tarafından 1992 yılında çevre ve iklim eylemlerine yönelik bir finansman aracı olarak oluşturulmuştur. Programın temel amacı, Avrupa Birliği bünyesinde çevre ve iklimle ilgili projelere mali destek sağlayarak Avrupa Yeşil Anlaşması'nın uygulanmasına katkıda bulunmaktır. Avrupa Yeşil Anlaşması, AB ekonomisini sürdürülebilir hale getirmeyi amaçlayan ve bu doğrultuda 2050 yılına kadar ulaşılması hedeflenen çevresel hedefler belirleyen bir girişimdir. Bu hedefler arasında ekonomik büyümeyi kaynak kullanımından bağımsızlaştırmak, net sera gazı emisyonlarını ortadan kaldırmak ve Avrupa'yı iklim açısından nötr hale getiren ilk kıta konumuna taşımak yer almaktadır (Bilgili & Solakoğlu, 2020,s.74).

Çevresel Etki Değerlendirmesi: 1969 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde yürürlüğe giren Ulusal Çevre Politikası Kanunu ile dünya gündemine giren çevresel etki değerlendirme (ÇED), günümüzde hem ABD'de hem Avrupa Birliği ülkelerinde hem de diğer pek çok ülkede en etkili çevre yönetim araçlarından biri olarak kabul edilmektedir. Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED), belirli bir proje ya da gelişmenin çevre üzerinde yaratabileceği önemli etkilerin belirlendiği bir süreçtir. Yeni projelerin ya da gelişmelerin çevreye verebileceği geçici veya kalıcı potansiyel etkiler ile bu etkilerin sosyal yansımalarının ve olası alternatiflerin analiz edilip değerlendirilmesini kapsamaktadır. ÇED sürecinin temel amacı; ekonomik ve sosyal kalkınmayı engellemeden, çevresel değerlerin ekonomik çıkarlar karşısında korunmasını sağlamak, planlanan faaliyetlerin yaratabileceği olumsuz çevresel etkileri önceden belirleyerek gerekli önlemlerin alınmasına zemin hazırlamaktır (T.C. Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2024).

4. TÜRKİYE'DE ÇEVRE HUKUKU ALANINDA HUKUKSAL DÜZENLEMELER

Türkiye'de çevre yönetiminin gelişimi, yaşanan çevre sorunlarının artışı ve çevre hukukunun ilerlemesiyle paralel bir süreç izlemiştir. Kırdan kente yoğun göç hareketleri, çarpık kentleşme, altyapı yetersizlikleri ile enerji, sanayi ve turizm sektörlerindeki hızlı büyüme, çevresel sorunların giderek artmasına neden olmuştur. 1980 öncesinde çevre kirliliğini önlemeye yönelik düzenlemeler daha çok genel kamu hukuku ve özel hukuk hükümleri çerçevesinde yer alırken, 1980 sonrasında yeni anayasanın kabulüyle birlikte çevreye özgü yasal düzenlemeler ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, 1983 yılında yürürlüğe giren 2872 sayılı Çevre Kanunu, Türkiye'de çevre hukukunun gelişiminde önemli bir dönüm noktası olmuştur. İlerleyen yıllarda çevreyle ilgili çok sayıda yönetmelik¹ çıkarılarak ikincil mevzuat düzeyinde düzenlemeler yapılmıştır (Coşkun et al.,2018,s.31).

4.1. Kalkınma Planlarında Yer Alan Düzenlemeler

Türkiye'nin Beş Yıllık Kalkınma Planları incelendiğinde çevre konusunun zamanla giderek daha fazla önem kazandığı görülmektedir. İlk iki plan döneminde (1963–1972) çevre doğrudan ele alınmamış, yalnızca çevre sağlığı koşullarının iyileştirilmesi hedefiyle sağlık hizmetleri kapsamında dolaylı olarak değinilmiştir (DPT, 1963; DPT, 1968). 1972 Stockholm Konferansı'nın etkisiyle Üçüncü Plan (1973–1977) döneminde çevre ilk kez bağımsız bir başlık altında yer almış ve Başbakanlık Çevre Örgütü kurulmuştur

¹ Detaylı bilgi için bkznz. <https://cygm.csb.gov.tr/yonetmelikler-i-440>

(DPT, 1973). Dördüncü Plan'da (1979–1983) çevre sorunları doğrudan ele alınmış, hava kirliliği ve sanayileşmenin etkilerine yönelik önlemler belirlenmiştir (DPT,1983). Beşinci Plan'da (1985–1989) doğal kaynakların sürdürülebilirliği, sanayi atıklarının denetimi ve su kirliliğinin önlenmesi gibi konular öne çıkmıştır (DPT, 1985). Altıncı Plan (1990–1994) ile çevre konusu “Çevre ve Yerleşme” başlığı altında kapsamlı biçimde değerlendirilmiş; atık yönetimi, enerji kullanımı ve yerleşim planlaması gibi alanlar ele alınmıştır (DPT, 1990). Yedinci Plan'da (1996–2000) sürdürülebilir kalkınma kavramı ilk kez açıkça vurgulanmış, çevre mevzuatının yetersizliği tespit edilmiştir (DPT, 1996). Sekizinci Plan'da (2001–2005) Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı (UÇEP) hazırlanmış; çevresel etki değerlendirmesi ve kurumsal koordinasyon eksiklikleri dile getirilmiştir (DPT, 2001). Dokuzuncu Plan'da (2007–2013) çevre ve kentsel altyapı geliştirme politikaları ele alınırken, Avrupa Birliği'ne uyum sürecindeki eksiklikler belirtilmiştir (SBB, 2007). Onuncu Plan'da (2014–2018) “Sürdürülebilir Çevre ve Yeşil Büyüme” yaklaşımı benimsenmiş, İklim Değişikliği Strateji Belgesi ve Biyolojik Çeşitlilik Planı hazırlanmıştır (SBB, 2014). On Birinci Plan'da (2019–2023) Sıfır Atık Projesi, bisiklet yolları ve iklim değişikliği eylem planları ön plana çıkmıştır (SBB, 2019). Son olarak, On İkinci Plan'da (2024–2028) çevre konusuna en geniş biçimde yer verilmiş; yeşil dönüşüm, karbon vergisi ve çevre odaklı vergi politikaları temel hedefler arasında gösterilmiştir (SBB,2024).

4.2. Çevre Hukukunun Dayandığı Başlıca Yasal Düzenlemeler

Türkiye'de çevre koruma alanındaki hukuki düzenlemeler tek bir yasadan ibaret değildir; birbirini destekleyen ve tamamlayan birçok farklı mevzuat bir arada uygulanmaktadır. Bu çerçevede çevre koruma mevzuatının temelini 5393 sayılı Belediye Kanunu, 2872 sayılı Çevre Kanunu (1983), 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 3194 sayılı İmar Kanunu, 6831 sayılı Orman Kanunu, 3621 sayılı Kıyı Kanunu, 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu, 3213 sayılı Maden Kanunu, 4915 sayılı Kara Avcılığı Kanunu, 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu, 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu ve 831 sayılı Sular Hakkında Kanun gibi çeşitli yasalar oluşturmaktadır. Bu kanunların yanı sıra, çevre politikalarının uygulanabilirliğini sağlamak ve yasal çerçeveyi tamamlamak amacıyla çok sayıda yönetmelik ve ikincil düzenleme de yürürlüktedir.

4.2.1. 1982 Anayasası

1982 Anayasası incelendiğinde, Anayasa'nın çevreyle doğrudan ilgili en önemli hükmü 56. maddede yer almaktadır. Bu madde, “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir.” ifadesiyle çevreyi bir insan hakkı olarak tanımaktadır. Çevre hakkına doğrudan veya dolaylı biçimde atıfta bulunan birçok hüküm yer almaktadır. Anayasa'nın 17. maddesi, “herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir” ifadesiyle çevre hakkının yaşam hakkıyla yakın ilişkisini ortaya koymaktadır. 23. madde, yerleşme hürriyetinin sağlıklı ve düzenli kentleşme amacıyla sınırlandırılabilirliğini belirterek çevre düzenlemeleri açısından anayasal dayanak sunmaktadır. 35. madde, mülkiyet hakkının kamu yararı amacıyla sınırlandırılabilirliğini hükme bağlayarak çevre koruma önceliğini vurgulamaktadır. Benzer biçimde 43., 44. ve 45. maddeler, kıyıların, tarım arazilerinin ve ormanların korunması yönünde devletin sorumluluklarını tanımlayarak çevresel sürdürülebilirliğin hukuki temelini güçlendirmektedir. 57. madde konut politikalarının çevre koşulları dikkate alınarak yürütülmesini öngörürken, 63. madde tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunmasını devletin görevleri arasına almıştır. Ayrıca 169. madde devletin ormanları koruma ve geliştirme yükümlülüğünü açıkça düzenlemektedir (Gürseler, 2008,s.202-204 & Bilgili, 2015,s.578-580).

4.2.2. 2872 Sayılı Çevre Kanunu

Doğada yaşayan tüm canlıların ortak yaşam alanı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunması amacıyla 2872 sayılı Çevre Kanunu, 9 Ağustos 1983 tarihinde kabul edilmiş

ve 11 Ağustos 1983 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (2872 Çevre Kanunu). Kanunda, 15 Haziran 2022 tarihinde 31867 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan “7410 Sayılı Çevre Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler kapsamında, 2. maddede tanımlara yeni kavramlar eklenmiş, çevreye zarar veren kurum ve kuruluşlara çevre yönetimi hizmeti alma zorunluluğu getirilmiş, idari para cezalarında değişiklikler yapılmış, teşvik mekanizmaları güncellenmiş ve Marmara Denizi Hidrolojik Havzası ile İstanbul, Bursa ve Kocaeli illerine ilişkin yükümlülükler belirlenmiştir (Kılıç Çaylı, 2022).

2872 sayılı Çevre Kanunu’nun 20. maddesi, çevre kirliliğinin önlenmesi ve azaltılmasına yönelik vergi ve idari para cezalarını kapsamaktadır. Bu cezalar, doğal kaynakların korunmasını amaçlamakta olup fosil yakıt kullanımı, biyolojik çeşitliliğe zarar veren uygulamalar, gürültü kirliliği, karbon emisyonları, sıvı ve katı atıklar ile motorlu taşıtların yol açtığı tahribatlar dikkate alınarak belirlenmiştir. Kanun kapsamında çevreyi kirleten herkes için eşit oranda idari ceza öngörülürken, hava kirliliği gibi bazı durumlarda kirlilik seviyesine bağlı olarak uygulanacak ceza miktarı artırılmaktadır (Olca, 2024,s.17).

4.2.3. 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu

Türkiye’de belediye örgütlenmesi temel olarak iki şekilde gerçekleşmektedir. Birincisi, Belediye Kanunu çerçevesinde kurulan belediyeler; ikincisi ise büyükşehirlerde faaliyet gösteren ve farklı bir statüye tabi olan büyükşehir belediyeleridir (Koçar Uzan, 2023). Belediyeler kanununda 14. madde kapsamında kentsel yönetimde önemli sorumluluklar üstlenir. Bu görevler arasında kentsel altyapı sağlamak, çevreyi korumak, kamu düzenini gözetmek, sağlık hizmetleri sunmak, ibadet ve kültürel alanları yönetmek, tarihi ve doğal varlıkları korumak ile yerel kimliği sürdürmek yer almaktadır. Ayrıca işyerleri ve eğlence alanlarını düzenlemek, halk sağlığı ve çevre üzerindeki etkileri takip etmek, çevre kirliliğini önlemek gibi çevre yönetimi görevleri de belediyelere aittir. Genel olarak belediyeler, kentlerin ihtiyaçlarını karşılamak, yaşam kalitesini artırmak ve kentin estetik değerini korumak gibi temel roller üstlenmektedir (5393 sayılı Belediyeler Kanunu). 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununa göre büyükşehir belediyeleri, nazım imar planlarını hazırlamak, onaylamak ve denetlemek; ana yolları inşa etmek, temizlemek ve kar temizliği yapmak; çevre ve tarım alanlarını korumak; ağaçlandırma çalışmaları yürütmek; sağlığa zararlı iş yerlerini belirleyip ruhsatlamak ve denetlemek; hafriyat, moloz ve kum depolama alanlarını çevreye zarar vermeyecek şekilde yönetmek; katı atıkların toplanması, taşınması ve bertarafını sağlamak; su ve kanalizasyon hizmetleri yürütmek ve dereleri ıslah etmekle yükümlüdür. Ayrıca park, hayvanat bahçesi, kütüphane, spor ve eğlence merkezleri oluşturmak ve işletmek; kültürel ve tabiat varlıklarını korumak, onarmak ve bakımını yapmak gibi görevleri de bulunmaktadır. Büyükşehir belediye meclisi aracılığıyla Çevre ve Sağlık İhtisas Komisyonu kurulması, arıtma tesisleri kurulması ve deniz kirliliği ile mücadele gibi hizmetler de çevre koruma kapsamında yer almaktadır (5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu). Çevre Kanunu ile birlikte bu düzenlemeler, yerel yönetimlere çevrenin korunması, iyileştirilmesi ve kirliliğin önlenmesi sorumluluklarını yükleyerek, ulusal düzeyde çevre koruma mevzuatının temelini oluşturmaktadır (Koçar Uzan, 2023).

4.2.4. Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği

Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED), planlanan bir proje ya da faaliyet sonucunda çevre üzerinde ortaya çıkabilecek olası etkilerin analiz edilmesi ve bu etkilerin sosyal sonuçlarıyla birlikte alternatif çözüm yollarının değerlendirilmesini amaçlayan bir süreçtir. Bu süreç, tek başına bir karar mekanizması olmaktan ziyade, karar alma aşamalarını destekleyen bir araç niteliği taşır. Esas amacı, çevresel etkileri önceden belirleyerek gerekli önlemlerin alınmasını sağlamak ve çevreye zarar vermeden sürdürülebilir kalkınmayı mümkün kılmaktır. ÇED’in temel işlevi, karar vericilere projelerin çevresel sonuçlarını bütüncül biçimde sunarak, daha bilinçli ve dengeli kararlar alınmasına katkıda bulunmaktır. Ayrıca, bu süreç; kamu kurumları, yerel halk ve diğer paydaşların görüş, öneri ve kaygılarını dile getirebildiği, katılımcı ve şeffaf bir mekanizma olarak öne çıkar (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2024).

Türkiye'de ÇED uygulamalarına ilişkin ilk yasal temel, 11 Ağustos 1983 tarihinde yürürlüğe giren 2872 sayılı Çevre Kanunu ile oluşturulmuştur. Kanunun 10. maddesi, çevreye etkisi olabilecek projeleri gerçekleştirmeyi planlayan kurum, kuruluş ve işletmelerin, faaliyet öncesinde bir Çevresel Etki Değerlendirme Raporu hazırlamasını zorunlu kılmaktadır. Bu raporda, çevreye zarar verebilecek unsurlar ve bunların önlenmesine yönelik alınacak tedbirler ayrıntılı biçimde değerlendirilir. Çevre Kanunu'nun kabulünden yaklaşık on yıl sonra, 7 Şubat 1993 tarihinde ilk ÇED Yönetmeliği 21489 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu tarihten itibaren yönetmelik; 1997, 2002, 2003, 2004, 2008, 2013 ve 2014 yıllarında çeşitli revizyonlarla güncellenmiş (Turan & Güner, 2017,s.40), son revizyon ise 29 Temmuz 2022 tarihinde gerçekleşmiştir (31907 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan ÇED Yönetmeliği).

4.2.5. Türkiye'nin Yeşil Mutabakat Eylem Planı

Avrupa Birliği, 11 Aralık 2019 tarihinde açıkladığı Avrupa Yeşil Mutabakatı (AYM) ile 2050 yılına kadar iklim-nötr ilk kıta olma hedefini ortaya koymuştur. Bu kapsamda öngörülen düzenlemelerin, Türkiye'nin AB ile sağladığı Gümrük Birliği çerçevesindeki ticari ve ekonomik entegrasyon ile değer zincirleri üzerinde doğrudan etkiler yaratması kaçınılmaz olduğu için. Türkiye'de, AYM'ye uyum sürecini yönlendirmek amacıyla Ticaret Bakanlığı öncülüğünde kapsamlı çalışmalar yürütülmekte ve bu bağlamda 16 Temmuz 2021 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 2021/15 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile Yeşil Mutabakat Çalışma Grubu (YMÇG) ve Yeşil Mutabakat Eylem Planı (YMEP) oluşturulmuştur. Eylem Planı, AB'nin önceliklendirdiği alanlara paralel olarak, sınırda karbon düzenlemeleri, yeşil ve döngüsel ekonomi, yeşil finansman, temiz ve güvenli enerji arzı, sürdürülebilir tarım, sürdürülebilir ulaşım, iklim değişikliği ile mücadele, diplomasi ile bilinçlendirme ve farkındalık faaliyetleri gibi dokuz ana başlık altında toplam 81 eylemi kapsamaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı, n.d.)

Türkiye Yeşil Mutabakat Eylem Planı (2021), Türkiye'nin hem AB pazarında rekabet gücünü koruması hem de küresel iklim ve çevre gündemlerine uyum sağlaması açısından kritik bir araçtır. Özellikle AB'nin karbon düzenlemeleri ve çevresel standartlarının yaygınlaşması karşısında, Türkiye'nin üretim ve ihracat yapısını yeşil ekonomiye dönüştürmesi; döngüsel ekonomi, temiz enerji, yeşil tarım ve sürdürülebilir ulaşım gibi alanlarda dönüşümü yönlendirmesi bu planla mümkün kılınmaktadır. Ayrıca, yeşil finansman ve devletözel sektör koordinasyonu ile sürdürülebilir yatırımların teşvik edilmesi hedeflenmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2021).

4.2.6. Türkiye'de İklim Kanunu Yasası

Türkiye'de 9 Temmuz 2025 tarihinde yürürlüğe giren 7552 sayılı İklim Kanunu, ülkenin 2053 net sıfır emisyon hedefine uyum sağlamasını ve 11 Aralık 2019 tarihli Avrupa Yeşil Mutabakatı (AYM) ile uyumlu bir politika çerçevesi oluşturmasını amaçlayan kapsamlı bir yasal düzenlemedir. Taslak, sera gazı emisyonlarının azaltılması, iklim değişikliğine uyum ve yeşil dönüşüm politikalarının tüm sektörler (enerji, sanayi, ulaşım, tarım ve yerleşim alanları) için bütüncül bir şekilde uygulanmasını öngörmektedir. Ayrıca, kamu kurumları, özel sektör ve yerel yönetimlerin koordinasyonunu sağlamak üzere İklim Değişikliği Başkanlığı ve İl İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulları gibi kurumsal yapılar önerilmektedir. Taslakta, emisyon ticaret sistemi, karbon kredileri ve gönüllü karbon piyasaları gibi mekanizmalar ile yeşil yatırımların ve temiz teknolojilerin teşvik edilmesi planlanmakta; uyum tedbirleri kapsamında su yönetimi, biyolojik çeşitlilik ve afet riski yönetimi gibi alanlar da kapsamlı şekilde ele alınmaktadır. Bunun yanı sıra, taslak AB'nin iklim ve çevre politikalarıyla uyumlu olacak şekilde düzenlemeler öngörmekte; özellikle karbon sınır düzenlemeleri ve sürdürülebilirlik kriterleri dikkate alınarak Türkiye'nin AB pazarındaki rekabet gücünün korunması ve yeşil ekonomi hedeflerinin gerçekleştirilmesi desteklenmektedir. Bu bağlamda taslak, hem Türkiye'nin iklim değişikliği ile mücadelede stratejik hedeflerini yasal zemine oturtmakta hem de ulusal ve küresel ölçekte iklim politikalarının etkin, şeffaf ve katılımcı biçimde yürütülmesine olanak tanımaktadır (TBMM, 2025).

4.3. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Uyum Süreci Hakkında Bir Değerlendirme: Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum süreci, çevre politikaları açısından son yirmi yılda belirgin bir ivme kazanmış ve çevre yönetimi anlayışında yapısal bir dönüşüm yaratmıştır. Avrupa Birliği çevre müktesebatına uyum hedefi doğrultusunda 2872 sayılı Çevre Kanunu'nda yapılan değişiklikler, Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) süreçlerinin güncellenmesi, atık yönetimi, su ve hava kalitesinin iyileştirilmesi, biyolojik çeşitliliğin korunması ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı gibi alanlarda Avrupa standartlarına yaklaşan uygulamalar geliştirilmiştir. Özellikle Türkiye'de 7552 sayılı İklim Kanununun yürürlüğe girmesi, Yeşil Mutabakat Eylem Planı'nın (2021) yürürlüğe konulması ve kalkınma planlarında sürdürülebilir çevre, yeşil büyüme, karbon nötr hedefi ve karbon vergisi gibi kavramlara yer verilmesi, Türkiye'nin çevre politikasını Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Avrupa İklim Yasası'nın 2050 iklim-nötr vizyonu ile eşgüdümlü hâle getirme çabasını göstermektedir.

Türkiye'nin AB ile tam uyum sağlayabilmesi için çevre politikasında hem kurumsal hem hukuki kapasitenin güçlendirilmesi, bilimsel veriye dayalı karar alma süreçlerinin geliştirilmesi, şeffaf ve etkin denetim sistemlerinin oluşturulması büyük önem taşımaktadır. İklim Yasasının somutlaştırılması, Yeşil Mutabakat Eylem Planı'nın uygulanabilirliğinin artırılması ve Avrupa İklim Yasası doğrultusunda uzun vadeli karbon nötr stratejisinin bağlayıcı hâle getirilmesi, uyum sürecinde Türkiye'nin en kritik politika adımlarını oluşturmaktadır.

• Çevre Hukukunun Güçlendirilmesi ve Kurumsal Reform İhtiyacı

Türkiye'nin çevre politikalarının daha etkili, kalıcı ve Avrupa Birliği standartlarına uyumlu hale gelebilmesi için çevre hukukunda yapısal reformlara gidilebilir. Öncelikle Anayasa'nın 56. maddesinde yer alan çevre hakkı hükmü daha açık ve bağlayıcı olması için bu maddeye "doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı", "gelecek nesillerin çevresel hakları" ve "ekolojik dengeyi koruma yükümlülüğü" gibi ifadeler eklenmelidir.

Ayrıca çevre denetimlerinde etkinliğin sağlanabilmesi için denetimi gerçekleştiren kurumların bağımsız olması oldukça önemlidir. Bu nedenle idari ve mali özerkliğe sahip bir "Çevre Denetim Kurumu" oluşturulmalıdır. Bu kurum; sanayi tesisleri, enerji yatırımları ve madencilik faaliyetleri dahil olmak üzere çevreye etkisi olan tüm sektörleri denetleyerek, ihlaller karşısında idari yaptırımlar uygulamalıdır. Bunun yanı sıra, çevre cezaları yeniden düzenlenmeli ve çevreye verilen zararın türü, kapsamı ve tekrarı dikkate alınarak daha caydırıcı hale getirilmelidir. Cezai yaptırımlar ise sadece ekonomik nitelikte kalmamalı, aynı zamanda çevreye verilen zararın telafi edilmesini sağlayacak nitelikte olmalıdır.

Son olarak çevre hukukunun uygulanmasında uzmanlaşma büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, çevre davalarına özel "çevre mahkemeleri" kurulabilir ve bu mahkemelerde çevre mühendisliği, ekoloji, biyoloji gibi alanlarda uzman bilirkişiler görev almalıdır. Bu sayede çevreye ilişkin davalar teknik olarak daha doğru ve etkili biçimde sonuçlandırılabilir.

• Yeşil Dönüşüm, Yönetim ve İş Birliği

Türkiye'nin çevre yönetiminde kalıcı başarı elde edebilmesi için yalnızca yasal düzenlemelere değil, aynı zamanda güçlü bir yönetim ve iş birliği anlayışına da ihtiyaç vardır. Çevreyle ilgili kararların; enerji, tarım, sanayi ve ulaşım gibi farklı sektörleri kapsamı nedeniyle kurumlar arasındaki koordinasyonun geliştirilmelidir. Bu çerçevede, merkezi idare, yerel yönetimler, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektörün temsil edildiği çevre korumaya yönelik bir yapı oluşturulabilir. Bu yapı ile çevreyle ilgili politika önerileri geliştiren, uygulama süreçlerini izleyen ve kamuoyuna açık raporlar hazırlayan bir işlevde olmalıdır.

Çevre dostu yatırımların desteklenmesi de hayati önem taşımaktadır. Yenilenebilir enerji, atık yönetimi, su verimliliği, sürdürülebilir tarım ve karbon emisyonunu azaltmaya yönelik projelere mali teşvikler verilerek hem ekonomik büyüme sürdürülebilir kılınabilir hem de çevresel hedefler güçlendirilebilir.

Ayrıca çevre bilincinin toplumun tüm kesimlerinde yerleşmesi, bu politikaların başarısının temel koşuludur. Çevre eğitiminin okul müfredatlarında daha geniş yer bulması, çocuklara erken yaşta doğa sevgisi ve çevre sorumluluğu kazandırılması uzun vadede toplumsal davranışları dönüştürecektir. Böylece çevreyi koruma anlayışı yalnızca devletin değil, toplumun tüm bireylerinin ortak görevi haline gelecektir.

SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Avrupa Birliği ve Türkiye'nin çevre koruma politikaları incelendiğinde, her iki tarafın da sürdürülebilir kalkınma, çevre hukuku ve çevresel yönetim ilkeleri çerçevesinde benzer hedeflere yöneldiği görülmektedir. Avrupa Birliği, çevre politikalarını hukuki bağlayıcılığı olan eylem programları, stratejik planlar ve bütünsel politika araçlarıyla yürütmekte; özellikle 8. Çevre Eylem Planı ve Avrupa Yeşil Mutabakatı ile çevre koruma politikalarını ekonomik ve sosyal politikalarla entegre etmiştir. Bu durum, çevreyi yalnızca korunması gereken bir alan olarak değil, aynı zamanda sürdürülebilir kalkınmanın ayrılmaz bir unsuru olarak değerlendiren bütüncül bir yaklaşımı yansıtmaktadır.

Türkiye'de ise çevre koruma anlayışı, 1980 sonrası dönemde hız kazanan hukuki ve kurumsal düzenlemelerle birlikte gelişmiştir. 1982 Anayasası'nda yer alan çevre hakkı, 2872 sayılı Çevre Kanunu ve müteakip yönetmeliklerle somut uygulama alanı bulmuştur. Türkiye'nin Avrupa Birliği müktesebatına uyum süreci, çevre yönetiminin güçlendirilmesi ve çevre standartlarının yükseltilmesi bakımından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye, Avrupa Birliği çevre mevzuatına uyum sürecinde önemli adımlar atmış; Çevre Kanunu'nda yapılan değişiklikler, ÇED yönetmelikleri, Yeşil Mutabakat Eylem Planı, İklim Kanunu ve sürdürülebilirlik odaklı kalkınma planları ile çevre politikalarını Avrupa standartlarına yaklaştırmıştır.

Çevre politikalarının daha etkili olabilmesi için Anayasa'da çevre hakkı güçlendirilmeli, bağımsız bir çevre denetim kurumu kurulmalı ve cezalar daha caydırıcı hale getirilmelidir. Ayrıca, çevreye zarar verenlerin bu zararı telafi etmesi yasal zorunluluk olmalı; çevre davaları ise uzman mahkemelerce görülmelidir. Kurumlar arası iş birliğini sağlayacak bir çevre platformu kurulmalı, çevre dostu yatırımlar teşvik edilmeli ve toplumda çevre bilinci artırılmalıdır. Eğitim sisteminde çevre konularına daha fazla yer verilmesi de bu süreci destekleyecektir.

Araştırma kapsamında geliştirilen çözüm önerileri, çevre politikalarının çok boyutluluğu dikkate alarak sınıflandırdığımızda;

Normatif–hukuki boyut: Anayasa'nın 56. maddesinin daha bağlayıcı hâle getirilmesi, çevre hakkının gelecek kuşaklar ilkesiyle güçlendirilmesi, Çevre Kanunu'nda çevresel sorumluluk ve telafi yükümlülüklerinin açık biçimde düzenlenmesi gerekmektedir. Ayrıca çevre mahkemelerinin kurulması ve çevre suçlarının cezai niteliğinin artırılması hukuki etkinliği destekleyecektir.

Kurumsal–yönetiş boyut: Bağımsız bir çevre denetim kurumu oluşturulması, yerel yönetimlerin çevre yönetimindeki fonksiyonlarının güçlendirilmesi, sektörel kurumlar arasında koordinasyonun artırılması ve çevre politikalarının enerji, tarım, sanayi ve ulaşım gibi alanlara entegre edilmesi kritik önemdedir.

Toplumsal–davranışsal boyut: Çevre bilincinin eğitim müfredatı aracılığıyla güçlendirilmesi, bireylerin tüketim alışkanlıklarının dönüştürülmesi, yenilenebilir enerji ve geri dönüşüm gibi çevre dostu uygulamalara yönelik teşviklerin artırılması toplumsal farkındalığı yükseltecektir.

KAYNAKÇA

- Akdur, R. (2005). Avrupa Birliği ve Türkiye’de çevre koruma politikaları “Türkiye’nin Avrupa Birliğine uyumu” Ankara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi Araştırma Dizisi: 23, Ankara.
- Alica, S. (2009). AB’nde çevresinde sorumluluk alanında yaşanan gelişmeler, Sorumluk ve Tazminat Hukuku Sempozyumu.
- Aydın, A. H., ve Çamur, Ö. (2017). Avrupa Birliği çevre politikaları ve çevre eylem programları üzerine bir inceleme. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(13), 21-44. <https://doi.org/10.29029/busbed.310635>
- Batal, S. (2010). Avrupa Birliği çevre politikalarının temel özellikleri, *Mevzuat Dergisi*, (148). <https://www.mevzuatdergisi.com/2010/04a/06.htm>
- Bayram, T. T., Altıkat, A., ve Torun, F. E. (2011). Avrupa Birliği ve Türkiye’de çevre politikaları *Environmental. Journal of the Institute of Science and Technology*, 1(1), 33-38. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jist/issue/7924/104205>
- Bilgili, A. ve Solakoğlu, S. (2020). Avrupa Birliği ve Türkiye’de Çevre Politikaları: AB ilerleme raporlarında “çevre” politikalarının analizi. *Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal*. 32. 65-92. 10.17740/eas.soc.2020.V32-04.
- Bilgili, M. Y. (2015). Anayasal bir hak olarak çevre hakkı, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 563-584. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jiss/issue/25891/272823>
- Coşkun, B., Ak, D., ve Pank Yıldırım, Ç. (2018). Mevzuatta son dönemlerde meydana gelen gelişmeler bağlamında çevreselaçdankorunanalananyönetiminindeğerlendirilmesi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(4), 29-44. https://www.academia.edu/110454705/Mevzuatta_Son_D%C3%B6nemlerde_Meydana_Gelen_Geli%C5%9Fmeler_Ba%C4%B1nda_%C3%87evresel_A%C3%A7%C4%B1dan_Korunan_Alan_Y%C3%B6netiminin_De%C4%9Feriendirilmesi
- Council of the European Union. (n.d.). Fit for 55. European Council / Council of the <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/fit-for-55/> Erişim: 27.11.2025.
- Çiftçi, H. ve Aydın, A. H. (2019). Türkiye’de yerel yönetimler ve çevre sorunlarının çözümündeki sorumlulukları, rolleri ve önemi, *Al-Farabi International Journal on Social Sciences*, 3(1), 117-128. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/farabi/issue/44180/541528>
- Çörtoğlu, F. S. (2009). Avrupalaşma bağlamında Türkiye’de doğa koruma ve biyolojik çeşitlilik, Ankara Üniversitesi Yayınları No: 235, Ankara.
- Damirova, S. (2019). *Çevre kirliliği ve makroekonomik belirleyicileri arasındaki ilişkinin panel veri yöntemiyle analizi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Dündar, Y., ve Fişne, M. (2001). Avrupa topluluğu çevre politikaları ve altıncı çevre eylem programı. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 137-154. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akuiibfd/issue/61250/912320>
- Erdem, M. S., ve Yenilmez, F. (2017). Türkiye’nin Avrupa Birliği çevre politikalarına uyum sürecinin değerlendirilmesi. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 91-119. <https://doi.org/10.17541/optimum.292768>
- Ertan, B., ve Akkoyunlu Ertan, K. (2006). Avrupa Birliği çevre hukuku ve KKTC. *Kıbrıs Araştırmaları Dergisi*, 12(31), 93-113. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cyprusstudies/issue/54302/736915>
- European Climate Change Advisory Board (EC Advisory Board). (2023). *Scientific advice on the EU’s 2040 climate target*. https://climate-advisory-board.europa.eu/reports/2040-target_en Erişim: 27.10.2025
- European Commission. (2019). The European Green Deal. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en Erişim: 27.11.2025.
- European Commission. (2021). European Climate Law. Climate Action. Erişim: https://climate.ec.europa.eu/eu-action/european-climate-law_en Erişim: 27.10.2025
- European Commission. (2021). Regulation (EU) 2021/1119 of the European Parliament and of the Council of 30 June 2021 establishing the framework for achieving climate neutrality (European Climate Law). EUR-Lex. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?from=EN&uri=CELEX%3A32021R1119> Erişim: 27.10.2025

- European Commission. (2024). 2040 Climate Target. Climate Strategies and Targets. https://climate.ec.europa.eu/eu-action/climate-strategies-targets/2040-climate-target_en Erişim: 27.10.2025
- European Commission. (t.y). Environment Action Programme for 2030. https://environment.ec.europa.eu/strategy/environment-action-programme-2030_en Erişim tarihi: 12.10.2025.
- European Environment Agency. (2023). Who we are. EEA., <https://www.eea.europa.eu/tr/about-us/who> Erişim Tarihi 11.10.2025
- Güneş, Ahmet M (2012). Uluslararası Çevre hukuku üzerine bir inceleme, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası (İÜHFM)*, LXX(1), 83-114. <https://dergipark.org.tr/en/pub/iuhfm/issue/9186/115101>
- Gürseler, İ. G. (2008). İnsan hakları, çevre, anayasa, *TBB Dergisi*, (75), 199-208. <https://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2008-75-408>
- İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV)(2014). Avrupa 2020 stratejisi, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları Yayın No: 269, İstanbul. <https://www.ikv.org.tr/images/files/2020stratejisi.pdf>
- Kaplan, A. (1999). Küresel çevre sorunları ve politikaları, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları Tezler Dizisi: 3 no:19 Eylül Ankara
- Keleş, R. (2023), Dünyada ve Türkiye’de çevre politikaları ve sürdürülebilir kalkınma, *Çevre, Şehir ve İklim Dergisi*. 1(3), 24-30. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/csid/issue/75639/1247190>
- Kılıç Çaylı (2022). 2872 sayılı çevre kanunu’nda yapılan değişiklikler, <https://www.kilicayli.com/post/2872-sayili-cevre-kanununda-yapilan-degisiklikler>, Erişim Tarihi: 13.10.2025.
- Kılıç, S. (2001). Uluslararası çevre hukukunun gelişimi üzerine bir inceleme, *C.Ü.İ.İ.BD*, 2(2), 131. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/97703>
- Kocalar, A. C. (2019). Çevre hukuku incelemesi: ‘tabiatı ve biyolojik çeşitliliği koruma kanunu tasarısı (2012)’. *International Journal of Political Science and Urban Studies*, 7(2), 445-476. <https://doi.org/10.14782/ipsus.623239>
- Koçar Uzan, H. (2023), Tanzimat döneminden cumhuriyete belediyelerin çevre hizmetleri: mevzuat çerçevesinde değerlendirme, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, S.6(4), ss.1231-1242, Doi: <https://doi.org/10.33712/mana.1393815>
- Olçay, F. M. (2024). Yeşil vergiler özellikleri, Türkiye’deki durum ve uygulamaları, Vergi Raporu, (292), 7-20. <https://vergiraporu.com.tr/upImage/org/1d0bdc2.PDF>
- Sarıçoban, K., ve Yıldırım, E. (2015). Çevre politikaları bağlamında sürdürülebilir kalkınma ve çevresel harcamalar: AB üyesi ülkeler ile bir karşılaştırma. *Assam Uluslararası Hakemli Dergi*, 2(3), 7-24. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/assam/issue/32282/358453>
- T.C. Başbakanlık DPT, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Altinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1990-1994.pdf, Erişim Tarihi: 12.10.2025.
- T.C. Başbakanlık DPT, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989), <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Besinci-Bes-Yillik-Kalkinma-Pani-1985-1989.pdf>, Erişim Tarihi: 12.10.2025.
- T.C. Başbakanlık DPT, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967), https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Kalkinma_Pani_Birinci_Bes_Yillik_1963-1967.pdf, Erişim Tarihi: 12.10.2025.
- T.C. Başbakanlık DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Dorduncu-Bes-Yillik-Kalkinma-Pani_1979_1983.pdf, Erişim Tarihi: 12.10.2025.
- T.C. Başbakanlık DPT, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972), https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Ikinci_Bes_Kalkinma_Pani-1968-1972.pdf, Erişim Tarihi:12.10.2025.
- T.C. Başbakanlık DPT, Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Uzun_Vadeli_Strateji_ve_Sekizinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Pani-2001-2005.pdf, Erişim Tarihi: 12.10.2025.
- T.C. Başbakanlık DPT, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977), https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Yeni-Strateji-ve-Kalkinma-Pani_Ucuncu-Bes-Yil_1973_1977.pdf, Erişim Tarihi: 12.10.2025

- T.C. Başbakanlık DPT, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Yedinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1996-2000.pdf, Erişim Tarihi: 12.10.2025.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Dokuzuncu_Kalkinma_Plani-2007-2013.pdf, Erişim Tarihi: 12.10.2025.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Onuncu_Kalkinma_Plani-2014-2018.pdf, Erişim Tarihi: 12.10.2025.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028), https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/On-Ikinci-Kalkinma-Plani_2024-2028_11122023.pdf, Erişim Tarihi: 12.10.2025.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Onuncu_Kalkinma_Plani-2014-2018.pdf, Erişim Tarihi: 12.10.2025.
- T.C. Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, (2024). ÇED Nedir?., <https://usak.csb.gov.tr/ced-nedir-i-1672> . Erişim tarihi: 12.10.2025
- T.C. Resmî Gazete (2022, 29 Temmuz). Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği. Resmî Gazete, sayı 31907. Erişim: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/07/20220729-2.htm> Erişim :17.12.2025.
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2021). *Türkiye Yeşil Mutabakat Eylem Planı*. <https://ticaret.gov.tr/data/60f1200013b876eb28421b23/MUTABAKAT%20YE%C5%9E%C4%B0L.pdf>, Erişim: 27.11.2025.
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (t.y.). Yeşil Mutabakat Eylem Planı ve Çalışma Grubu. <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/yesil-mutabakat/yesil-mutabakat-eylem-plan-ve-calisma-grubu> Erişim: 27.11.2025.
- Turan, E. S., ve Güner, E. D. (2017). Türkiye’de çevresel etki değerlendirme mevzuatının değişimi. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 3(1), 39-47. <https://doi.org/10.21324/dacd.286187>
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2025). *İklim Kanunu Taslağı* [PDF]. <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D28/Y3/T2/WebOnergeMetni/c0986a6f-d636-4c89-a92f-5db951eeeb09.pdf>
- Yaman, K., ve Gül, M. (2018). Kuruluşundan günümüze Avrupa Birliği’nin çevre politikası. *Ekonomi İşletme ve Yönetim Dergisi*, 2(2), 198-217. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jebm/issue/41801/511451>
- 2872 sayılı Çevre Kanunu
- 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu
- 5393 sayılı Belediye Kanunu

ETİK BEYAN ve KATKI ORANLARI	
Yazar katkı Oranı:	Contribution Rate:
1. Yazar: %50	1. Author: %50
2. Yazar: %50	2. Author: %50
Çıkar Çatışması:	Conflicts of Interest:
Çıkar çatışması beyan edilmemiştir	No conflict of interest declared.
Etik Kurul İzni:	Ethics Committee Permission:
Bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.	This study does not require ethics committee approval.
Teşekkür	Acknowledgements